

ЯЦИК
Сергій,
YATSYK
Sergii,

кандидат філософських наук, викладач Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій Житомирської обласної державної адміністрації та Житомирської обласної ради, м. Житомир.

Анотація:

Розглядається архетип самості як фундаментальне явище у контексті державного управління, в екзистенціальному прояві буття людини, а також її здатність виходу на вищі ціннісні рівні через невичерпні можливості несвідомого.

Ключові слова:

архетип самості, державне управління.

УДК 141.32:351

Сергій ЯЦИК

ДЕСКРИПЦІЯ АРХЕТИПУ САМОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Механізми державного управління в Україні потребують реформування й адаптації до європейської системи управління, однак цьому процесу може зашкодити внутрішній ментальний опір окремих індивідів, які впливають на ухвалення управлінських рішень.

Нагальною потребою українського суспільства за сучасної доби стає подолання впливу пострадянської системи централізації влади, негативних проявів соціокультурного відчуження представників влади, проявами якого є втрата національної ідентичності, розповсюдження споживацької свідомості, які деформують ментальність українців. На нашу думку, на вказані вище процеси впливає не стільки ситуація в державі, економічні, культурні, соціальні чи політичні обставини, скільки сформовані протягом кількох поколінь моделі та форми поведінки, які увібрав в себе архетип самості. Практичний завданням цієї статті є виявлення та аналіз свідомих та несвідомих рівнів самості, які впливають на становлення та розвиток механізмів державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку основних дослідницьких підходів до архетипів у державному управлінні здійснили Е. Афонін, В. Горбатенко, О. Донченко, Л. Зубрицька, А. Колодій, В. Колотило, О. Крюкова, В. Мартиненк, О. Романенко й О. Радченко, однак вплив архетипу самості на розвиток механізмів державного управління є недостатньо дослідженим і врахованим на практиці.

Сутність та зміст механізмів державного управління висвітлено в працях В. Авер'янова, О. Амосова, В. Бакуменка, І. Булеєва, П. Єгорова, В. Князєва, Ю. Лисенка, В. Малиновського, Г. Одінцової, Ю. Тихомирова, О. Федорчак, Л. Юзькова та ін.

Мета статті. дослідити вплив архетипу самості на розвиток механізмів державного управління й надати рекомендації щодо небезпечності ігнорування несвідомих потягів особистості (Тіні самості).

Вклад основного матеріалу. Двадцять перше століття отримало у спадок від двадцятого величезний багаж невирішених проблем, тому не дивно, що в середині другого десятиліття українці отримали ще й кризу у сфері державного управління. Саме кризу, оскільки громадяни прагнуть змін, еліти прагнуть змін, навіть владні структури прагнуть змінити існуючу систему, але їх зусилля зводяться нанівець. Чому? Відповідь на це запитання лежить у іншій площині – особистісній, у площині «власного Я», або самості. Слід наголосити, що якою б досконалою система влади не була, однак владні повноваження реалізуються людьми. Їх виконання – це процес волевий, розумовий та емоційний, який може здійснюватися як правомірно, раціонально, так і бюрократично, ірраціонально. Тому адміністративно-державне управління як суб'єктивна категорія може змінювати реальну дійсність у кращу й гіршу сторони. Це – вели-

ческа творча й руйнівна сила, що відображає свідому та несвідому сторони особистості управління, державного службовця.

Прояв несвідомих чинників самості у владі відбувається з того моменту, коли людина обіймає керівну посаду, яка, будучи організаційною одиницею державного апарату, не є безособистісною. З її допомогою індивідуальна воля службовця трансформується в державну. Посаду можна порівняти з роллю, а службовця – з актором, що грає добре чи погано написану для нього автором, тобто державою, роль. Тобто, самість у цьому аспекті стає Персоною із відповідним набором повноважень і влади, які у чинному законодавстві України дозволяють «трішки» виходити за рамки законності.

Адміністративна посада, трансформуючи індивідуальну владну волю особистості в державну, багаторазово підсилює першу в усіх її проявах, як позитивних, так і негативних. Вступ на посаду одночасно нерідко буває пов'язаний з отриманням різних матеріальних і нематеріальних благ, що не може не впливати на особисті якості керівників. В останніх може гіпертрофуватися смак до влади, і тоді відбувається зворотний процес: державна воля трансформується в особисту, державна влада привласнюється посадовою особою, використовується у власних видах та інтересах. У підсумку керівний працівник служить не суспільству, а самому собі, його особиста воля, що стала державною, спрямовує її по нераціональному, неправомірному або навіть злочинному шляху.

У праці К. Юнга «Аналітична психологія» чітко вказуються причини, за яких є можливим такий сценарій: реалізація комплексів та вплив колективного несвідомого у вигляді архетипів [17, с. 70].

Колективне несвідоме (архетипи) є частиною психіки, яка негативним чином може відрізнитись від особистісного несвідомого тим, що на відміну від останнього вона не пов'язана з особистим досвідом і, отже, не є персональним надбанням [17, с. 71]. Таким чином, архетипи ніколи не були індивідуальним надбанням, але зобов'язані своїм існуванням виключно спадковості. Тому особистісне несвідоме складається здебільшого з комплексів, а зміст колективного представлено несвідомого головним чином архетипами.

На нашу думку, феномен жорсткої централізації влади у період президентства В. Януковича викликаний впливом на нього особистих комплексів, які були витіснені у підсвідомість. Тобто, особисті комплекси такого великого державного службовця призвели до розвитку певних механізмів державного управління, що були зручними саме для цієї особи, а не для держави чи її громадян. Однак особисті комплекси не є предметом нашого дослідження, тому ми зосередимося на колективному несвідомому, що дозволить нам виявити закономірності та взаємозв'язок архетипу самості та механізмів державного управління.

Механізми державного управління – це «практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей» [2, с. 111]. Тобто, державна влада – це влада, яка здійснюється за допомогою різних, у тому числі і спеціальних, засобів і методів впливу.

Державна влада, ким би вона не використовувалась, може здійснюватися через найрізноманітніші засоби та методи. Це можуть бути сила авторитету, традиції, ідеологія, релігія, пропаганда, заохочувальні заходи тощо. Разом із тим державна влада в своєму розпорядженні має і свої, спеціальні засоби й методи, до яких належать органи держави, які у своїй єдності утворюють державний апарат, і норми позитивного права, тобто правила поведінки, встановлені чи санкціоновані державою. До спеціальних методів здійснення державної влади належать різноманітні методи державного примусу, аж до застосування фізичного насильства та придушення [6, с. 114]. Це означає тільки одне: передумовою розвитку механізмів державного управління є людина незалежно від існуючої державно-владної системи. Тому дослідження впливу архетипу самості на ці процеси залишається на сьогодні достатньо актуальним.

Дослідження феномена архетипу самості є неможливим без наявності певного поля, змістовною конструкцією якого є система конститутивних засад. До таких, на наш погляд, належать «Тінь» самості як концептуальне підґрунтя колективного несвідомого; тілесність як соматичне підґрунтя самості у вигляді інстинктів; феномен турботи як фундаментальне явище, що створює можливість існування цілісності особистості через поєднання свідомого й несвідомого модусів існування самості.

Вважаємо, що всі люди занурені в колективне несвідоме: буденні клопоти сучасної людини, потреба забезпечити своє існування пришвидшують і без того стрімкий потік життя суспільства, і все це не дозволяє людині побачити вплив колективного несвідомого. Звідси виникає твердження про те, що архетип є результатом реалізації волі до самозбереження й волі до продовження роду, адже колективне несвідоме – це підкореність Іншому та Іншим, невизначеність власного шляху та небажання вибору. Це насолода несвободою, відсутністю відповідальності, що опускає людину до рівня об'єкту [15, с. 33]. У буденному бутті можна проявляти величезну зовнішню активність, завжди задану ззовні архетипом самості, а не внутрішньо, від «власного Я». Така позиція дозволяє припустити, що будь-яка людина як самість повністю сформована власною соціально-культурною традицією, і, відповідно, глибоко вплетена в колективне несвідоме, а оскільки суб'єктивне «Я» функціонує як частина соціуму, то саме людське суспільство визначає можливості пізнання самістю «власного Я».

Факт існування «власного Я» у певному соціальному оточенні М. Гайдеггер називає «вкинутість» (die Geworfenheit) [13, с. 147]. Не маючи контролю над «вкинутістю» свого соціального оточення, людина стає частиною колективного несвідомого, тому вся поведінка індивіда буде продиктована цим архетипом. Окремо слід наголосити, що колективна несвідомість проявляється через соціальне оточення, у яке самість «закинута» [9, с. 132].

Самість, що не усвідомлює впливу на неї колективного несвідомого, визначається суспільним і соціальним співіснуванням, де людина втрачає «власне Я» й набуває споживацької свідомості. Підтвердженням цієї тези є соціологічне опитування, проведене нами серед двохсот студентів різних ВНЗ м. Житомира. Ми попросили відповісти на одне запитання: «Як Ви гадаєте, чому люди прагнуть стати державними службовцями?» 97 % опитаних відповіли, що головною метою є збагачення та бажання керувати іншими. Отже, ми побачили вплив колективного несвідомого на соціальне середовище молоді.

Часто для характеристики впливу колективного несвідомого вживаються терміни «люди», «безособова людина», «модальність», «симулякр», «Das Man». У контексті нашого дослідження вважаємо доречним уживати термін «архетип самості».

Самість бере на себе тягар повсякденного, яке підтримується соціумом через спеціальні канали: газети, радіо, телебачення, а в умовах сьогодення – Інтернет тощо. Звичайно, всі ці чинники створюють стереотипи, однак самість має можливість зрозуміти власний внутрішній індивідуальний світ лише завдяки залученню до участі у соціальному контексті, у світі, що живе за певними звичаями, традиціями та нормами, хранителями й виразниками яких є архетип самості – форма без змісту, невизначені люди.

Зауважимо, що архетип самості не є сукупністю самодостатніх суб'єктів і не проявляється як «власне Я», а перетворюється на «одного-з». Таким чином, особистість втрачає власну унікальність, свою самість. М. Гайдеггер відзначає: «Самість повсякденної присутності є людино-самість, яку слід відрізнити від власної узятої на себе самості». Тому цілісність особистості завжди „розсіяна у людях і повинна себе спершу виявити” [14, с. 129].

Вищезазначене твердження означає, що особистість може надати значення «власному Я» лише тоді, коли має відносини з людьми. Замість того щоб прив'язуватися до пошуку суб'єктивної природи людини, кожен індивід повинен усвідомити, що його самість конститується людьми [11, с. 87], і лише після цього він зможе стати цілісною особистістю, відкрити можливість для самопізнання.

Вважаємо, що погляди К. Юнга на соціальну практику як на світ присутності ґрунтуються на впливі колективного несвідомого [14, с. 213], тобто на певній модальності. Саме люди є втіленням усього світу архетипу самості, а отже, і втіленням особистих можливостей своїх «Я». Люди складають оточення, в якому індивід може й повинен діяти. Індивід крізь призму власного світогляду надає значення й зрозумілість не тільки існуванню «власного Я», а і функції, яку він виконує для конкретного суспільства. Особливо це стосується сфери державного управління.

Інші філософи екзистенціального мислення, опираючись на онтологічне підґрунтя, яке підготував К. Юнг, розробляли свої власні концепції екзистенціального суб'єкта (самості), що нерідко мали діаметрально протилежні характеристики. Оскільки екзистенціальна філософія відкинула пізнання людини крізь призму дуалізму душі й тіла, роздільності «Я» та середовища (як соціального, так і природного), то екзистенціальна концепція «власного Я» має певні якісні характеристики. Ця концепція не розглядає поведінку людини як наслідок зовнішньої стимуляції або внутрішніх тілесних станів. Індивід – не «інструмент» у руках середовища і не плід інстинктів, потреб і потягів. «Власне Я» людини наділене свободою (Ж. П. Сартр), необмеженим вибором (Н. Аббаньяно), упевненістю (О. Больнов), потребою пізнати таїнство свого «Я» (Г. Марсель) і володіє відповідальністю за власне існування (Ж.-П. Сартр). Особистість за власним бажанням здатна здійснити трансцендентування, вийти за межі, задані оточенням та її фізичним тілом.

Ж.-П. Сартр відновлює декартівський підхід до аналізу феномена людини, але відправним пунктом філософського розгляду самості вважає не рефлексію, а дорефлексивне «сogito», яке суттєво відрізняється від класичного абстрагованого «Я». Дорефлексивна суб'єктивність як сфера специфічно людського стає підґрунтям, на якому вибудовується сартрівська концепція світу й самості [7, с. 181], що і дає підставу говорити про усвідомлену єдність людської життєдіяльності та відповідальності перед іншими людьми і перед самим собою. Тобто, Ж.-П. Сартр вважає, що класичний філософський підхід дослідження суб'єктивності, використовуючи такі поняття, як «самосвідомість», «трансцендентальне Я» та «абсолютне знання», не здатен пояснити феномен «Я», тому що змушений залучати в дослідження релігійні компоненти.

Французький мислитель А. Камю відмічає, продовжуючи атеїстичну лінію дескрипції Ж.-П. Сартра, що самість задається лише одним конкретним питанням: «Чи варте життя того, щоб жити?» [3, с. 64]. Шукаючи відповідь на це запитання, філософ доходить висновку, що життя людини є абсурдним. Особистість, яка усвідомила абсурдність свого «Я», звертається до Буття, яке «мовчить» і жодним чином не реагує на запитання людини. Тоді людина приймає ту форму існування, яку їй нав'язує існуючий архетип самості цього суспільства. А. Камю вважає, що людина, яка зіткнулася з безвихідним становищем, усвідомлює себе як самість, як «власне Я». Однак «власне Я» не може змиритися з цією ситуацією і прийняти вплив колективного несвідомого, тому гостро ставить перед собою питання про самогубство. Самогубство для «власного Я» людини – це найпростіший спосіб втечі від абсурду [3, с. 9]. Однак для людини такий спосіб є неприйнятним, адже самогубство – це безвідповідально для самості.

У цій ситуації єдиний можливий вихід для самості екзистенціалісти вбачають у бунтарстві, тобто особистісному протистоянні проти архетипів. Справжньою особистістю є людина, здатна самостійно надати цінність своєму існуванню, не підкоряючись ірраціональності впливу архетипу самості. Безглуздя механізмів управління державою, які суспільство успадковує від колишніх поколінь, тільки підкреслює велич людини, що має мужність по-людськи жити в цьому світі. А. Камю називає такого індивіда «абсурдною людиною», якій залишається сподіватися лише на саму себе. Безглуздя й безнадійність впливу на людину архетипу самості не можуть бути доведені повною мірою, вони повинні бути просто прийняті – у цьому полягає гідність людини.

Як бачимо, у філософії Ж.-П. Сартра та А. Камю немає місця для релігії, а цінністю для «власного Я» стає ясність бачення й повнота переживання абсурду, відчуття свободи та відповідальності. На нашу думку, представлені конститутивні особливості самості в атеїстичному екзистенціалізмі створюють як перспективу для істинного екзистенціального пізнання «власного Я», так і можливість для «втечі» суб'єкта від «власного Я», занурення у ситуацію самообману. Часто чиновники, використовуючи механізми державного управління на свій розсуд, виправдовують себе тим, що система уже існувала й функціонувала до них, а вони тільки «гвинтики» системи.

Концепція самообману була запропонована Ж.-П. Сартром як нетотожність «власного Я» із собою, тобто самообман є постійною втечею людини від себе. Навіть у спробі пізнати «власне Я», намаганні ствердити себе як реалізовану особистість, указується те, що людина прагне бачити себе по інший бік фактичності власного існування. Водночас сама втеча розглядається як наслідок свободи суб'єкта, можливість здійснення вибору.

Концепція самообману руйнує класичне бачення державного службовця як самодостатнього суб'єкта, але при цьому має справу з тим, що залишається по інший бік ситуації, в яку занурений суб'єкт і переживання якої вже не може слугувати достатньою підставою для висновку про свободу його самості. Самообман, на думку Ж.-П. Сартра, є структурою «непізнаного», в якій конститується «Я», тому самообман визначається як проект буття-для-себе, хоча у цьому контексті «йдеться не про обдумане і вільне рішення, але про спонтанне визначення нашого буття» [9, с. 552].

Трапляється, що апарат управління штучно збільшується, кількість чиновників зростає, зростає і дисципліна, формалізація, ієрархія, що призводить до того, що цей управлінський апарат існує для самообслуговування. Індивіди, які працюють у таких структурах, усвідомлюють, що механізм державного управління, який вони обслуговують, себе не виправдовує, але, піддаючись такому архетипу самості, як виживання, вони не роблять спроб реформування або ліквідації цієї державної структури. Цікаво, що жоден зовнішній суспільний чинник не може прорватися в сферу чиновницького буття-для-себе, адже вона існує тільки для «фахівців».

Представлена концепція дескрипції архетипу самості як передумова розвитку механізмів державного управління має чітко виражений песимістичний та дещо негативний характер. Слід відмітити, що архетип самості має і позитивний вплив на розвиток механізмів державного управління, який здійснюється через пошук цілісності свого «Я».

Шлях самості до цілісного «власного Я», на думку Г. Марселя, проходить через акти внутрішнього самопізнання, умовою якого є медитативна зосередженість на самому собі, встановлення «внутрішньої тиші» [7, с. 411]. Людина – це паломник, який прямує до «власного Я», що постійно змінюється. Складність такого спрямування полягає в тому, що людське буття є процесом вічного оновлення, безперервного народження.

Людина не може віднайти своє «власне Я» до тих пір, доки залишається зануреною у повсякденність, виконує велику кількість знеособлених вчинків, які їй нав'язує суспільство. Вона знаходить цілісність самості лише тоді, коли усвідомлює власну кінченість та перетворює безліч поведінкових установок у єдність власної мети.

Однак усвідомлення смертності людини замало для пізнання «власного Я». На думку Н. Аббаньяно, особистість повинна екзистенційно сприйняти і факт свого народження, що означає зрозуміти сутнісну природу людини, основу, яка пов'язує індивіда із суспільством, конкретний та індивідуальний характер власного існування.

Це означає визнати гідність і значущість колективного й особистого несвідомого по відношенню до себе. Особистість, яка здійснила екзистенціальний акт пізнання факту свого народження й усвідомила потенцію власної смерті, отримує здатність автентично сприймати себе та інших суб'єктів соціального буття.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведена дескрипція архетипу самості як передумова розвитку механізмів державного управління через призму екзистенціальної філософії продемонструвала негативні вияви впливу архетипу самості, а також шляхи подолання цього впливу через пізнання «власного Я». Вважаємо, що екзистенціалізм як філософський напрямок створив широкий вибір конститутивних засад для пізнання самого себе та боротьби з архетипами, які існують поза межами нашої волі. Кожна людина, наразі, має можливість обрати той алгоритм пізнання «власного Я» та пошук власної цілісності, який вписується у її систему світогляду.

Література:

1. Архетипіка і державне управління: раціоналізація та нормативні практики : збірник наукових праць переможців і кращих авторів Другого міжнародного конкурсу молодих учених (Київ, 13 червня 2014 р.) / за ред. Е. А. Афоніна, Г. Л. Рябцева. – К. : Псіхея, 2014. – 120 с.
2. Державне управління: Словник-довідник / за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К. : УАДУ, 2002. – 228 с.
3. Камю А. Сочинения : в 5 т. : Т. 3 / Альберт Камю ; [пер. с фр., коммент. А. Руткевича, С. Дубина ; художники М. Квитка, О. Квитка]. – Харьков : Фолио, 1998. – 575 с.
4. Камю А. Сочинения : в 5 т. : Т. 1 / Альберт Камю ; [пер. с фр., вступ. ст. М. Поповича ; коммент. А. Волкова ; художники М. Квитка, О. Квитка]. – Харьков : Фолио, 1998. – 398 с.
5. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : монографія / О. Ковалюк. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2002. – 396 с.
6. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України / О. Коротич. – К. : Знання, 2004. – 220 с.
7. Кузьмина Т. А. Концепция сознания в экзистенциализме Сартра / Кузьмина Т. А. // Проблема сознания в современной западной философии. – М., 1989. – С. 181–184.
8. Марсель Г. К трагической мудрости и за ее пределы / Габриэль Марсель ; [пер. с фр. В. В. Биbihина] // Проблемы человека в западной философии. – М. : Прогресс, 1988. – С. 404–419.
9. Михайлов И. Ранний Хайдеггер: между феноменологией и философией жизни / Игорь Михайлов. – М. : Прогресс-Традиция, 1999. – 284 с.
10. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: опыт феноменологической онтологии / Жан-Поль Сартр ; [пер. с фр. В. И. Колядко]. – М. : Республика, 2000. – 639 с.
11. Ставцев С. Введение в философию Мартина Хайдеггера / Сергей Ставцев. – СПб : Лань, 2000. – 192 с.
12. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління / О. Федорчак // Науковий вісник. – 2008. – Вип. 1. – С. 67–81.
13. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления / Мартин Хайдеггер ; [сост., пер. с нем. и комм. В. В. Биbihина]. – СПб : Наука, 2007. – 620 с.
14. Хайдеггер М. Прологомены к истории понятия времени / Мартин Хайдеггер. – Томск. : Водолей, 1998. – 384 с.
15. Хамітов Н. Філософський словник. Людина і світ / Н. Хамітов, С. Крилова. – К. : КНТ ; Центр навчальної літератури, 2007. – 264 с.
16. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов. Пер. с англ. – К.: Государственная библиотека Украины для юношества, К., 1996. – 384 с.
17. Юнг К. Г. Аналитическая психология: прошлое и настоящее / К. Г. Юнг, Э. Сэмюэлс, В. Одайник, Дж. Хаббэк ; сост. В. В. Зеленский, А. М. Руткевич. – М. : Мартис, 1995. – 320 с. – (Сер. : Классики зарубежной психологи).